

KÖRKÉP

Palócnapok

A magyar népzene óriásai — Bartók és Kodály — hatalmas munkát végeztek, hogy népi kultúránk értékeit az utókor számára megmentse. Hiszen Bartók úgy találta, hogy „népi dallamaink mindegyike valóságos mintaképe a legmagasabb művészi tökéletességnek. Kicsinyben ugyanolyan mesterműnek tekintem, mint a nagyobb formák világában egy Bach-fügát, vagy Mozart-szonátát.” Kodály pedig azt írja egyhelyütt, hogy amiként a régi Velencében időről-időre búvárok szálltak alá, hogy megvizsgálják, épek-e még, nem korhadtak-e el a várost tartó cölöpök, úgy szálltak le ők is Bartókkal a parasztszene-hagyomány mélységeibe — és úgy találták: az oszlopok épek, erősek, lehet rájuk építkezni.

Nógrádban különösen gazdag — öltözködési, zenei, tánc-, építészeti — hagyományai vannak a népi kultúrának. Erre alapozva tűzte célul 1970. évi közléptávi irányelveiben az MSZMP Salgótarjáni Járás Bizottsága e hagyományok ápolását, aktív tömegmozgósító életbentartását, népszerűsítését. Szerves része, folytatása volt ez a döntés annak a — már a párt X. kongresszusán megfogalmazódott — elvnek, hogy jelentős tevékenységi teret kell adni az öntevékeny művészeti együtteseknek, amelyek népi hagyományaink ápolását, továbbélését szolgálják.

Az első, nagyszabású fellendülés a „páva-körök” esetében történt meg. Ez a mi sajátos helyi viszonyaink között azzal a eredménnyel járt, hogy nemcsak népi dal-kincsünk, hanem a munkásfolklor is sokak kedvencévé vált. (A bányászatból nyugdíjazottak felszabadult idejüket nem kevesen áldozták például arra, hogy kutasák, feldolgozzák, dokumentálják és énekeljék azokat a dalokat, amelyek a munkásélettel, a munkásság harcaival kapcsolatosak.)

E kezdeti sikerek — mintegy a tömegesült és sürgető igény — adták az ötletet, hogy fórumot kell teremteni, ahol a különféle csoportok szereplési lehetőséghez jutnak, átadhatják egymásnak tapasztalataikat, egy megújuló mozgalom kövászai lehetnek. Így született meg az évenként megrendezésre kerülő járási palócnapok ötlete.

Első ízben 1971-ben Nemti községben került sor erre a rendezvénysorozatra, melyen tizennégy öntevékeny művészeti együttes szerepelt: a rendező-vendéglátó községen kívül Karancsbeszteri, Kisterenyi, Nagybatányi, Maconka, Suha, Karancslapujtói, Kazár, Mátramindszent csoportjainak bemutatkozását kísérte figyelemmel a közel ötezer főnyi lelkes közönség. A színpadi program mellett a szécsényi Háziipari Szövetkezet rendezett kiállítást a pa-

lóc díszítőművészet értékeinek igazolására, a járási könyvtár pedig a *Palócföld az irodalomban* című kiadványával hívta fel a figyelmet a megye életéről tudósító írókra, irodalmi alkotásokra.

Az 1972-ben Kisterenyén rendezett II. járási palócnapon tizenhat csoport mutatkozott be. A programot id. Szabó István Kossuth-díjas szobrászművészünk kiállítása és a Jobbágy Károly, József Attila-díjas költővel való találkozó gazdagította. Bulgária magyarországi nagykövete — aki Jordan Kracsmanov, bolgár szobrászművész Dimitrov-szobrának avatására érkezett a helyszínre — így nyilatkozott emlényeiről: „Mély benyomást tettek rám a nógrádi dalok és diszes népviseletek. Azt hiszem, sok közös vonás van a bolgár és a magyar nép lelkivilága és művészeite között.”

Harmadikban Karancsbeszteri község adott otthont az 1973. évi palócnapnak. A tizennyolc színpadra lépő együttes mellett itt mutatkozott be a nagybatányi szakmunkásképző intézet fiúkörosa (munkásmozgalmi és munkásfolklor anyaggal), Lucfalva nemzetiiségi csoportja (szlovák táncokkal és dalokkal) és a mátraverebélyi cigányegyüttes (eredeti cigány gyűjtéssel).

1974-ben, az immár IV. palócnapra nemcsak a salgótarjáni járás népi együttesei gyűltek egybe; 17 csoporttal képviseltette magát Heves megye is — és megjelent vendégként egy-egy csoporttal Pest és Komárom megye is. Húsz ezer főnyi közönség volt tanúja ötvenkét öntevékeny művészeti együttes ünnepi felvonulásának

és színpompás bemutatójának, id. Szabó István, Kossuth-díjas szobrászművész — faszobraival a paraszti életet és munkát megörökítő — kiállításának, Kovács Pál fafaragó munkáinak, Komár Sándorné saját gyűjtéséből berendezett palóc szobájának.

„Nincs nosztalgiánk a cifra nyomorúság után, amelyben embertelen élet, megaláztatás, szolgaság jutott a palóc vidék népének, de fontos, felbecsülhetetlen értéknek tartjuk azt a népi kultúrát, amelyből Bartók, Kodály, Veres Péter, Szabó Pál művészete gyökerezett és nőtt magasra” — mondotta ünnepi megnyitó beszédében dr. Szomszéd Imre, az MSZMP járási titkára. — Végtelenül örülünk, hogy a tiszta források vizéhez mind több fiatal járul, szeretik és művelik az idősebbektől örökölt művészetet, amely így örök életű és további munkájuk tevékeny serkentője lehet.”

Valóban, ez az évenként megújuló rendezvény is téglát a kodályi álmok megvalósulásához, Kodályéhoz, aki Bartókról szólva mondja: „diadalmas hazatérésének feltétele a zeneileg művelt ország. Ennek munkálására kell összefogni minden tényezőnek. Ha majd egyszer azokhoz is eljut művészete, akikről ered: a dolgozó néphez, s az megérti, akkor lesz magyar zenekultúra, akkor lesz igazán boldog a nép”. Szocialista társadalmat építő népünk tehát akkor lesz igazán erős, ha a népi kultúra szilárd alapjaira is építkezve álmódja tovább emberközpontú világát.

Hargitai Attila

A hazafiság és forradalmiság aktuális kérdései

Az elmúlt másfél évtizedben a magyar társadalomtudomány egyik központi vitája a hazafiság és nemzetköziség kérdéseiről, nemzeti hagyományainknak a ma köztudatában betöltött szerepéről és funkciójáról, s ennek kapcsán napjaink forradalmiságának ismerveiről és problémáiról zajlott.

A téma nemcsak a tudományos életet, hanem — különböző megközelítési módokon keresztül — a közvéleményt is foglalkoztatja. Erről tanúskodik a megújuló honismereti mozgalom, az iskolai történelemtanításról folytatott eszmecsere, egyes történelmi témájú műalkotásokban — az irodalomban Nemeskürthy történelmi esszéi, a filmművészetben a Hideg napok, Jancsó- és Kósa-filmek — jelentkező deheroizáló tendencia körüli viták; erre utal a határainkon kívül élő magyarok életével kapcsolatos kérdésfelvetések megszaporodása. A problémákör hosszú távú aktualitását a kötetek, tanulmányok, vitacikkek és publicisztikák sokasága, valamint az egri hazafias nevelési tanácskozások iránti érdeklődés is jelzi. (Néhány példa a teljesség igénye nélkül: Molnár Erik: Válogatott tanulmányok; Mód Aladár: Nemzet és szocialista nemzet; Szücs Jenő: A nemzet históriája és a történelemszemlélet nemzeti látószövege; Benczédi—Csatári: Szocialista hazafiság — szocialista történelemszemlélet; Veres Péter: Történelmi jelenlét; Illyés Gyula: Hajszálgökök. Külön szeretném felhívni a figyelmet két irányadó állásfoglalásra e témakörben. Az MSZMP tézisei: A burzsoá nacionalizmusról és a szocialista hazafiságról [Társadalmi szemle, 1959/7—8.]. Az MSZMP KB Kultúrpolitikai Munkaközössége állásfoglalása: A szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus időszéri kérdései [Társadalmi Szemle, 1974/10.]

A polémiahoz az egyik legújabb és sokoldalú hozzászólás, a témát a legszélesebb értelemben vett mai társadalompolitikai kérdések problematikájába ágyazva vizsgáló értekezés: Király István: A mindennapok forradalmisága című írása, mely egy másik nagy tanulmányával, a Hazafiság és internacionalizmussal és néhány kisebb elemzéssel együtt jelent meg a Hazafiság és forradalmiság című tanulmánykötetben; a Kossuth Könyvkiadó gondozásában 1974. július végén.

A Hazafiság és internacionalizmus (a szocialista hazafiság és a magyar szabadságharcos hagyományok) — előtörténetét ismerve, a tanulmányról folytatott rendkívül tanulságos vitáról tudva, mindkét téma aktualitását, társadalmi tudatunk fejlődését elősegítő hatását érzékelve, úgy gondoltam, nem légedhetnek meg egyszerűen a könyv bemutatásával, néhány figyelemfelkeltő gondolattal; ezért megkísérlem Király István tanulmányait és a körülöttük kibontakozott vitát együttesen bemutatni, a problémákör teljes áttekintéséhez segítséget nyújtani. Erre ösztönöz az MSZMP Központi Bizottsága mellett működő Kultúrpolitikai Munkaközösség állásfoglalása is, amely a Társadalmi Szemle 1974. októberi számában jelent meg A szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus időszéri kérdései címmel.

Király István: Hazafiság és internacionalizmus című tanulmánya eredetileg előadásként hangzott el a Magyar Tudományos Akadémia 1973. évi közgyűlésének nyilvános ülésén. Az előadás szövege a Kortárs 1973/7—8—9. számában jelent meg először. A tanulmány a nemzeti kérdés, a korszerű marxista nemzetfogalom, a szocialista hazafiság és az internacionalizmus napjainkban egyre erősödő aktualitással jelenlévő kérdéskomplexumának tisztázásához kíván hozzájárulni. A szerzőt az a kérdés foglalkoztatja elsősorban, hogy miképpen lehet a múlt tapasztalatait hasznosítani, hogy a jövőre is adjon tanulságot. A mai magyar társadalom kulturális és mindennapi tudata vonatkozásában felmerült kérdésekre — haza, hazafiság, nacionalizmus, internacionalizmus, kozmopolitizmus, szupranacionalizmus — tudunk-e kielégítő választ adni, pontosak-e fogalmaink, kellő mélységben sikerült-e feltárni e fogalmak minden rétegét, összetevőjét, összetettségükben és kölcsönhatásukban vizsgáljuk-e azokat, meglátjuk-e, meg tudjuk-e látni a mindennapi életben jelenlévő és ható mozzanataikat? A hazafiság — s egyre inkább az internacionalizmus érzése is — az ember legbensőbb érzéseinek, tudati-érzelmi alapélményeinek egyike. A hazafiság fogalmának leegyszerűsítése, sematikus értelmezése a hazához — s ezen keresztül a társadalmi célkitűzéseinkhez — való kötődést gyengíti; ezért a hazafiság és internacionalizmus érzelmi, fogalmi eredőinek és összetevőinek a lehetőségeken belüli legteljesebb feltárása pozitív orientációt adhat társadalomépítő feladataink megvalósításához is. A helyesen, sokoldalúan értelmezett, a napi tevékenységben testet ölteni tudó és cselekvésben realizálódó hazafiság érzése milliók munkájának motivációs bázisát jelentheti.

Mind ezek tudatában vizsgálja Király István a hazafiság és internacionalizmus elméletét, eszmetörténeti gyökereit, valamint a mai életmódban megelevenedő momentumait. Szándéka érzéseink, fogalmaink tudatosítása: az ösztönös, néha szunnyadó, néhol tévelygő hazafias érzés tisztázása, a mélyen gyökerező hazaszeretet jövőért munkáló szocialista hazafisággá építése. „A szocialista hazafiság és internacionalizmus... az építő munka egyik fontos erőforrása, nélkülözhetetlen tudati tényezője is.” (Az MSZMP KB Kultúrpolitikai Munkaközösségének állásfoglalása: Társadalmi Szemle, 1974/10.)

A szocialista hazafiságnak — az érzésnek és fogalomnak egyaránt — sok összetevője van: gyökere a szülőföld, az anyanyelv, a nép, a táj, egyezőval a haza szeretete, eleven tényezője a nemzeti hagyomány, a történelem, az irodalom, a művészetek és a népművészet. Ta-

nulmányát Király István a nemzeti hagyomány és történetírásunk, eszmetörténetünk vizsgálatával kezdi. Kiindulópontja a kurucos-szabadságharcos tradíciók kérdése körüli történeztvíta és annak a mai köztudatra gyakorolt hatása. „Marxista—leninista igényű nemzeti önvizsgálat volt ez. Ideológiai újat keresés.” „Egy realista igényű, a tényeket a maguk valóságában és összetettségében láttatni akaró történetírói hozzáállás szorított háttérbe a polémia során egy leegyszerűsített pedagógikus és teleológikus, a pártosságot rosszul értelmező, s így nem egy esetben illúziókat tápláló — hamisan, torzul heroizáló — romantikus történetírói attitűdöt. Nyilvánvaló lett a vita nyomán, hogy a történetírás nem azzal pártos, s nem úgy nevel fel szocialista szellemiségre, ha mellékessé tesz, már-már elhallgat bizonyos — a haladó erők megítélése szempontjából — problematikus, negatív tényeket és előtérbe állítja a csupán kedvezőeket, hanem ha komolyan veszi a maga valóságfeltáró szerepét: tudomány-mivoltát, s nem ismerve féltést, törve mítoszokat, a maga realitásában, összetettségében — emberi arcával — láttatja a múltat. A naív — mert sokban üres — lelkesedéssel szemben így erősítheti csak a nem könnyű, felszínes, de próbált meggyőződést, a kiküzdött hitet.” (Király István: Hazafiság és forradalmiság, 133—134. oldal.)

A Molnár Erik által kezdeményezett történeztvíta egyik legjelentősebb eredményének tartja a nacionalizmussal való határozott szembe fordulást. Rámutat arra, hogy a nacionalizmustól mérgezett egyoldalú magyarságtudat olyan útvesztőt jelent, amelyben még a közel-múlt kritikák perceiben is sokan megtévedtek: nem véletlen, hanem az akkori hazafiság-tudat gyengesége volt, hogy a régi, történelmi függetlenségi küzdelmek szabadságharcos frazeológiáját elorozó ellenforradalmi demagógia álhazafias jelszavai 1956-ban oly sokakat megteveszthettek. A nacionalizmus a szocialista hazafiság legveszélyesebb ellensége. Ellene nem elégséges szavakban küzdenünk, nem elég elítélni csak; vitákban, izekre szedve kell bebizonyítani tételeinek állítmányát, érzésmegnyilvánulásai torzságát, egészenek hamis tudatát jellegét. „A nacionalizmus és kozmopolitizmus az imperializmus fegyvere a marxizmus—leninizmus, a szocializmus, a szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus elleni ideológiai harcában” — állapítja meg a Kultúrpolitikai Munkaközösség állásfoglalása. (Társadalmi Szemle, 1974/10. szám 34. oldal.)

A nemzeti hagyományok helyes értékelését azonban nemcsak a nacionalizmus veszélyezteti, hanem — a Király István által „a sajátos magyar baloldali ezoterizmusnak” nevezett jelenség is, a „hajlamosság az elkülönülésre”. Ez a szemléletmód lemondott a magyar nemzeti hagyomány problematikus részéről, nem szállt vitába, hanem elhatárolta magát a problémáktól. Ezen helytelen szemlélettel szemben Lenin példáját idézi: „Lenin 1915. decemberében a sovinszta mámortól félrevezetett tömegeket látva nemcsak a nem-et mondást, a nacionalizmus elleni tiltakozást érezte például kötelességének, de az igen-keresést is. A »lepézelnt lantosok«, »tucat-nyárspolgárok«, »szocialsoviniszták«, »képmutató álhazafiságával« szemben idézett egy más előjelű nemzeti büszkeséget: a proletárokat. Hamis tartalmakkal asszociáltan nem hagyott veszni egy szép, igaz érzést: nemcsak az elhatárolódásra — az átértékelésre is volt benne képesség. Meg akart küzdeni a tömegek lelkiért. A baloldali ezoterizmusból viszont hiányzott ez a fajta igény. Hagyta, hogy jobboldali kisajátítás zsákmányait válnak olyan nagy súlyú, mozgósító szavak, mint például nemzet, haza, nép.” (Király István: Hazafiság és forradalmiság 146. old.)

Kitűnően látja a problémát a szerző: ha a szocialista hazafiság fogalom- és érzéskörébe nem tudjuk bevonni, a marxizmus—leninizmus tudományos alappján állva értelmezni és magyarázni a más-más történelmi és társadalmi szituációban másként jelentkező nemzet, haza, nép, hazafiság, nemzeti hűség, népszerűség, néperdek, nemzeti haladás fogalmakat, s ezek konkrét megnyilvánulásait — akkor az általunk hagyott irt betölti a nacionalizmus, vagy a kozmopolitizmus, kisajátítja, a saját szája ize szerint értelmezve eltorzítja nemzeti hagyományainkat, s e torz hagyományokat továbbélteve mételeyzi, ködösíti a tudatot. Ezért kell bátran szembenézve vizsgálni nemzeti hagyományunkat, történelmünket a dialektikus és történelmi materializmus szellemében a maga összetettségében — néhol ellentmondásosságában — feltárni, s ezért helytelen bármiféle elkülönülés. Egy nemzet, egy nép történelme mindig egységes egész, az egészet sérti, értelmét torzítja minden egyoldalú vizsgálat, egyes események összefüggések önkényes mellőzése, vagy túlhangsúlyozása, bármely momentumától való elhatárolódás.

A másik nagy eredménye tehát a — Király István szerint a még mind ez ideig megnyugtatóan le nem zárult — történeztvítanak, hogy megszüntette a függetlenségi harcok egyoldalú túlértékelését — és az ennek ellenhatásaként létrejövő teljes megkérdőjelezését, valamint az osztályharcos hagyományok differenciálatlan, indokolatlan és helytelen háttérbe szorítását; egy reális történelemszemlélet alakított ki, mely szerint: „a magyar nép története az osztályharcok mellett a függetlenségi és szabadságharcok sorozatából áll.” (Király István: Hazafiság és forradalmiság, 152. oldal.)

Ezt a szocialista hazafiságot megalapozó történelemszemléletet erősíti a Kultúrpolitikai Munkaközösség állásfoglalása is. „A történelmi örökség egymás ellen ható, de ugyanakkor egymást feltételező folyamatok összessége. Eppen ezért különösen fontos kritikai elsajátítása, marxista—leninista értelmezése, osztályszempontú értékelése, tendenciáinak dialektikus rangsorolása. A forradalmi és a haladó hagyományok ápolása, a negatív tapasztalatok tanulságainak számon tartása egyik feltétele a szocialista nemzet önismeretének, táplálója közösségi tudatának, aktív tényezője szocializmus építő munkáinknak.”

(A szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus időszerű kérdései. Társadalmi Szemle, 1974/10. szám 38. oldal.)

A szocialista hazafiság azonban nem lehet teljes önmagában. A múlt teljes megértéséhez, a jelen társadalmi életében való eligazodáshoz, társadalomépítő célkitűzéseinkkel való azonosuláshoz és a pozitív irányú jövő-orientációhoz elengedhetetlen a szocialista hazafiság kiegészítője, teljessé tevője: a szocialista nemzetköziség. Tanulmányának további részében az internacionalizmusról, s annak legveszélyesebb ellenségéről, a burzsoá szupranacionalizmusról, a lefegyverző, hazug nemzetföltétiségről és az e mellett jelentkező többi káros tendenciáról: a nemzeti közömbösségről és a nemzeti nihilizmusról ír Király István. Helyesen mutat rá arra, hogy napjainkban a szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus érzését nemcsak a nacionalizmus szításával támadja az imperialista manipuláció, a fellazítási taktika, hanem „a tőkés integrációt eszménynek tekintő nemzetföltétiség” hirdetésével is. „Nemcsak nacionalista alapon lehet szembefordulni a szocialista nemzetköziséggel — írja Király István —, de egy más törvényű, más osztálytartalmú, kapitalista jellegű integrációs elképzelés birtokában, a nyugati tőkés világhoz való vonzódás — a szupranacionalizmus — jegyében is.” (Király István: Hazafiság és forradalmiság, 156—157. oldal.)

Epp ezért tartja a hétköznapi ellenforradalmiságának, a szocialista társadalomépítés és a szocialista integráció elleni csöndes és nagyon veszélyes aknamunkának a szupranacionalizmust és az annak kiegészítőjét a nemzeti nihilizmust.

Bonyolult körülmények között kell helytállnia tehát a szocialista hazafiság és nemzetköziség érzésének, tudatának napjainkban. E problémát nem lehet megkerülni. „A nemzeti kérdésben elfoglalt álláspont elválaszthatatlan korunk számos alapvető kérdésének megválaszolásától. A nemzeti kérdés megítélése állásfoglalást jelent a békés egymás melletti élési keretek között folyó nemzetközi osztályharcnak, a szocialista tábor egységének, a dolgozó nép további felemelkedésének kérdésében is” — állapítja meg a Kultúrpolitikai Munkaközösség állásfoglalása. (Társadalmi Szemle, 1974/10. 35. oldal.)

Szocialista társadalomépítő feladatainknak a mindennapi munkában történő realizálása, a szocialista integráció kibontakoztatása és a burzsoázia fellazító törekvései elleni küzdelem egyaránt azt követeli, hogy feltárjuk nemzeti hagyományunk minden olyan momentumát, melyet megszüntetve megőrizve nemzet-tudatunk részének tekinthetünk, melyre minőségi változást jelentő új volta ellenére is joggal támaszkodhat a szocialista hazafiság és nemzetköziség. Ezért kell dialektikusan vizsgálni a szabadságharcos hazaszeretet hagyományát — egyszerre óvakodva jelentőségének egyoldalú eltűzésétől, mitizálásától, de tényleges történelmi szerepének és eszmétörténeti hatásának igaztalan negligálásától is, sokoldalúan feltárni történelmünk osztályharcos, forradalmi alkotmányait; s kiterjeszteni a kutatást a magyar néptörténetnek alkotó-építő szakaszaira is, tudatosítani, történelmi jelentőségének megfelelő hangsúlyt adni a dolgozó nép szívós építőmunkájának, megértetni, hogy „a történelem a dolgozó nép története, hogy a nép munkája a múltban is minden nemzeti érték, teljesítmény alapja volt.” (Kultúrpolitikai Munkaközösség állásfoglalása.)

Ezen a lépcsőkön át vezet a tanulmány a nemzeti hagyományokra épülő szabadságharcos hazafiságtól a forradalmi-osztályharcos örökség patriotizmusán keresztül a mai szocialista hazafiságig, internacionalizmusig, a honépítés tettekben, munkában testet öltő hazaszeretetéig, a mindennapok forradalmiságáig.

Az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya 1973. szeptember 26-án zártkörű vitát rendezett Király István Hazafiság és internacionalizmus című tanulmányáról. A vita gyorsírásos jegyzőkönyve alapján készített összefoglalás a Magyar Tudomány 1974/1. számában jelent meg. A gazdag és sokoldalú, néhol szenvedélyes, de mindig tárgyyszerű interdiszciplináris vita segítette tisztázni a hazafiság és internacionalizmus aktuális kérdéseit. Király István tanulmányának reveláns erejét mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy nem volt „semleges” hozzászólás. Czine Mihály hívta fel a figyelmet arra, hogy néhány történésziünk félreértette Király István: A történészek fejlődéstörténeti gondolatokat, monografikus kifejtést vártak, de Király István, elsősorban nem a nemzeti múlt érdekelt, hanem annak a mára gyakorolt hatása. A Molnár Erik-vitát nem azért vette fel, hogy lezárja, összegezze a vita tanulságait; számára ez ürügy volt, hogy a ma kérdéseiről beszéljen.

Klanczay Tibor is azt hangsúlyozta, hogy — véleménye szerint — Király Istvánnak nem az volt a szándéka, hogy történettudományunk újabb fejlődését mérlegre tegye, hanem egy nagyon aktuális mai erkölcsi, politikai, nemzeti problémával való szembenézés. Ezután a mai magyar nemzeti tudat néhány zavarának, problémájának, néhol jelentkező gyengülésének okait kutatja. Rámutat a legszélesebb értelemben vett nemzeti hagyomány — a történelem, irodalom, műemlékek, intézményi tradíciók és a folklor ápolásának hiányosságaira, s az ebből fakadó gondjainkra. Hozzászólását továbbfejlesztve egy tömör gondolatgazdag problémafeltárást, tanulmányt jelentetett meg a Kortárs 1974 5. számában: Gondolatok a nemzeti hagyományokról címmel. Bírálja a nemzeti hagyományok megbecsülésének ellentmondásait: a kampányszerűséget, az évfordulók egyoldalú kultuszát; arra figyelmeztet, hogy a hagyomány legfőbb ereje a folytonosság, ezért helytelen, ha a hagyományok ápolása csak az ünnepségekhez kapcsolódik. Elgondolkodtató észrevételei vannak az iskolai hazafias nevelésről és a műemlékvédelemről is.

Darvas József hozzászólásában arról szólt, hogy a nacionalizmust, szupranacionalizmust és a nemzeti nihilizmust egységben kell vizs-

gálnunk, rá kell mutatni ezek közös gyökereire — csak így tudunk ellenük eredményesen küzdeni.

Pándi Pál hozzászólásának bevezetőjében összefoglalta az előző hozzászólások és a Király-tanulmány fogadtatásának tapasztalatait. Azokhoz csatlakozik, akik örültek, hogy alkalom adódott a nacionalizmus — szupranacionalizmus kérdéseinek értelmes, színvonalas, közügyet segítő vitájára. Megkísérli felderíteni a véleménykülönbségek okait is: a tanulmány egyik hiányosságának a baloldali ezoterizmus nem kielégítően differenciált vizsgálatát tartja; abban sem ért egyet Király Istvánnal, hogy az ellenünk irányuló burzsoa propagandában a szupranacionalizmusé a vezető szerep (Király sem állítja ezt!), továbbá a Király-tanulmány — véleménye szerinti — hangsúlyeltolódásairól szól. (Az érzelmi kötődés kérdését túlhangsúlyozottnak tartja.)

Németh G. Béla: Király István kérdésfeltevését jogosnak, sőt sürgetően szükségesnek tartja. „Az iparosodó társadalom fejlődése, a szocialista rendben belül is és külső hatásokra is, olyan jelenségeket is létrehoz, melyek a közösséghez való tartozás érzetét és felelősség-tudatát visszaszorítják, fellazítják, meggyöngítik. Ezekre a kérdésekre nem elég védekező, detenzív válaszokat adni, hanem pozitív programot kell nyújtani, a szocialista nemzeti tudatot kell korszerűen kimunkálni.” Ebben látja ennek a vitának a nagy lehetőségét, s egyben felelősségét is.

Néhány történésziünk nem a Király-tanulmány egészével, hanem annak egy-egy önkényesen kiragadott részletével szállt vitába. Tény, hogy a tanulmány példatárában, bizonyítási anyagában vannak vitatható momentumok, azonban egyoldalúan ezzel vitaközni zsákutcát jelentene, a lényeges mondanivalóval terelné el a figyelmet.

A hozzászólók közül többen (Pach Zsigmond Pál, R. Várkonyi Ágnes, Pándi Pál) felszólalásukat továbbfejlesztett formában publikálták is.

Király István válaszában — a tudományetikai kérdések tisztázásán túl — tanulmányának célját hangsúlyozta ismételtelen: a tettekben, építőmunkában realizálódó szocialista hazafiság és internacionalizmus terjesztését, erősítését, a közösségcentrikus gondolkodás terhodítását kívánta elősegíteni.

Szabolics Miklós zárszavában úgy értékelte a vitát, hogy jelentős lépést tettünk a szocialista nemzet fogalmának tisztázása érdekében. Hangsúlyozta a progresszív hagyományok teljességére való támaszkodás — és napjaink kérdései megválaszolásának fontosságát.

Király István kötetének másik nagy tanulmánya: A mindennapok forradalmisága, eredetileg a Kortárs 1973/11—12. számában jelent meg „egy tervezett tanulmánykötet előszava” megjelöléssel.

Arra a kérdésre keresi a választ a szerző, hogy mit jelent napjainkban, a több mint negyedszázada folyó szocialista építőmunka körülményei között a forradalmi cselekvés, magatartás, „mi is hát a ma forradalmisága?” Nem szónoki kérdésnek szánja ezt! Azonnal megadja a sokoldalúan indokolt, érvekkel, idézetekkel, tényekkel alátámasztott választ is: „... az építőmunka pátoszáról — a József Attila-i »dolgozni csak pontosan, szépen« forradalmian szép fegyelméről szól. (Király István: Hazafiság és forradalmiság 5. oldal.)

A szocialista építőmunka forradalmiságának, a munkának, mint forradalmi tettek, helytállásnak, küzdelemnek bizonyítását tűzi ki tanulmányának céljául. Arra figyelmeztet: a munka forradalmi cselekvés, magatartás jellegét nem elég deklarálni, nem elég szavakkal bizonyítani; a társadalmi élet és a társadalmi tudat továbbfejlesztésével, a problémák, az ellentmondások bátor feltárásával és kijávitásával egész közéletünket olyan szintre kell emelnünk, mely a szocialista építőmunka tartalmi-emberi kiteljesedésének optimális feltétele és elősegítője lehet. Az ehhez szükséges társadalmi önvizsgálatra és programadásra tesz kísérletet.

A tanulmány első részében az ifjúság és forradalmiság kérdését vizsgálja. Ahhoz, hogy egyértelműen elfogadjuk, mindnyájunk meggyőződésévé váljon az a tény, hogy napjaink forradalmisága azt is jelenti: helytállás a munka frontján — fel kell tárnai, s le kell küzdeni az ez ellen ható nézeteket és mechanizmusokat. A munka rangjának, emberformáló erejének felismerését nehezíti az ifjúságban — életkori tulajdonságként — meglévő romantizáló hajlam, amit az iskolai nevelő munka még tovább túloz, valamint az egyoldalúan elvont, tapasztalatok nélküli és túlérzékeny igényesség. Felhívja a figyelmet: ha nem küzdünk a helytelen szemlélettek ellen, az ifjúság egy részének tudatában „a hétköznapiak rendje, s a forradalmiság messze el-különül.”

A mindennapok forradalmiságának kibontakozását fékező tényezőként jelöli meg a bürokratizmust, melynek két válfaját ismerteti: a dogmatikus bürokratizmust és a technokrata bürokratizmust. A bürokratizmus legkárosabb hatását abban látja, hogy gátolja az újatkeresést, s ezáltal elidegeníti az ifjúságot, aminek az a következménye, hogy hatni kezdenek tudatára olyan hamis és káros teóriák, mint a szocialista dezilluzionizmus és a pszeudo-forradalmiság.

E veszélyes és káros nézetek leküzdése érdekében szólít fel a bürokratizmus elleni küzdelemre, legjobb fegyverként megjelölve a szocialista demokratizmust, és a magas morális-kulturális szint: az emberi minőség kialakítását. „Lenini értelemben vett, kulturális forradalomra van ehhez szükség — írja Király István — a szocialista forradalomnak leghosszabbra nyúló, s tán legösszetettebb, nehéz szakasza ez.” (Király István: Hazafiság és forradalmiság 44. oldal.) A kulturális forradalom feladataként jelöli meg a tudása, az életforma — és a gondolkodás forradalmát.

Mindennapok forradalmisága egyik fő ismérvének tartja Király István a közelre nézést. (Nem rövidlátás, szűklátókörűség! ... a forradalmisághoz mindig is hozzátartozik a két fajta látás: a közelre

és a távolra tekintés. Mindig ismérve ennek egyrészt az, hogy a távoli célt, a történelem Engelstől emlegetett vörös fonalát sohasem téveszti szem elől az egyén, másrészt pedig az, hogy a tömegektől, a realitásoktól sosem szakad messze." (Király István Hazafiság és forradalmiság 57. oldal.) Ezután igen érdekesen, érvelően kifejti, mit ért közelre nézés alatt, s miért tartja fontosnak ezt. Majd arról értekszik, hogy nem elégséges a mindennapok forradalmiságának csak az általános ismérveit, feladatait vizsgálni; helytelen ha csak a célra, a feladatokra tekintünk, s megelégedünk, vagy nem vesszük figyelembe a feladatokat végrehajtó, a célokat valóra váltó, a jövőt építő embert. Forradalmiságunknak morális, emberi ismerveire, követelményeire is felhívja a figyelmet, a megértő emberségre, a szocialista humanizmusra szólít fel. A „követek tőled, mert tisztellek” mély humanizmusú makarenskói igényességét érezhetjük ki sorából, az elvont — az itt és most körülményeitől elvonatkoztatott — könnyen antihumanussá válható elméleti igényességgel szemben.

Vezérfonalként húzódik végig a tanulmányon az elmélyült, s arányteremtő igényessége: a fiatalság túlzó romantikussága, új-romantikus állforradalmisága elleni harc ne csapjon át illúzióromboló szkepticizmusba; a más, a lehetőségeket figyelmen kívül hagyó absztrakt, túlzó igényesség bírálata nem lehet az igénytelenség mentsvére; a bürokratizmus elleni küzdelem nem válhat az anarchia igénylésévé; a távlati célok szem előtt tartása ne vonja el a figyelmet a napi problémákról; a közösség érdekében vállalt tudatos fegyelem erősítése ne csapjon át a személyiség kibontakozását gátló öncélú aszkézisbe; megértő emberségét, a szocialista humanizmust ne kompromittálhassa a „mindent megbocsátás cinikus közönye.”

A három évtizeddel ezelőtt pincékből, romok közül előbújó megviselt, éhező, ragyos, de felszabadult magyar népet a „Tied az ország, magadnak építed!” történelmi szép jelszavával szólította munkába a Magyar Kommunista Párt. Három évtized új hazát, új társadalmat építő munkája követeli tőlünk az alkotó nyugtalanságot, a hibákba soha bele nem nyugvást, az újért — a szocialista társadalomért, szocialista emberért — vívott küzdelmünkben az örök emberi példaadást: a tudását annak, felelősségérzést azért, hogy mindenhez, ami ebben az országban épül közünk van, részünk van benne.

„A munkás nyögése, verejtéke, elhasznált ereje, álma bronz hájoharangba öntve, vagy szuperfoszfátba olvasztva konténerbe kerül... A késztermékben, bármily fényes az, egy-egy darabka élet is útra kel... Aztán a termékben kopik tovább. A Nilus kikötőiben nagyokat kondul a hajóharang, a rendet szolgálja, a magyar tolóhajók hírnevét, becsületét. A szuperfoszfát talajba kerül, feloldódik. A gyökerek

„Kossuth-könyvek” művelődéspolitikáról, kultúráról, ízlésről

1974 — minden bizonnyal emlékezetes esztendő marad hosszú évek, évtizedek elteltével is a kultúra, a művelődésügy irányítói, szakemberei, szervezői és részei, alkotók és befogadók, azaz a magyar társadalom széles tömegei számára. Ennek oka, hogy az MSZMP Központi Bizottsága — felismerve, hogy az eddigieknél sürgetőbben, parancsoló szükségszerűséggel vetődik fel a szocialista tudat, életmód, életforma továbbfejlesztésének igénye — első ízben vizsgálta meg önálló napirendként — de szoros összefüggésben a társadalmi gyakorlat egyéb területeivel — a közművelődés helyzetét, s mint legfelsőbb politikai testület hozott határozatot szocialista valóságunk e szférájának fejlesztésére. E sorok megjelenésekor bizonyára megszokottként hat majd a párt közművelődés-politikai határozata megjelenésének, jelentőségének említése, közismertté válnak — a pártfórumokat követő állami, társadalmi és tömegszervezetek állásfoglalásai, intézkedései nyomán a párton kívüliek körében is — a határozat céljai, alapvonásai, megvalósításának főbb teendői, és túl leszünk a végrehajtás szakaszának kezdeti lépésein is.

Mégsem mellőzhetjük e társadalmi mozgalmó szélcsodát politikai döntésre

felszívják az esővízzel. Beépül a szülő vesszőjébe, hajtásaiba, duzzadó fűtjébe.” — írja Bertha Bulcsu, a Magyarország felfedezése című sorozatban írott kötetében. Így válik minden dolgozó ember munkája az épülő jövő egy-egy téglájává; így hagyja rajta a munkás a kézjegyet a történelemben.

Király István tanulmányának mulhatatlan érdeme, hogy megmutatja — itt és ma — az emberi élet kiteljesedésének csúcsait, s nem csak megmutatja: segít felemelkedni is.

A kötetben helyet kapott még két kitűnő irodalmi műelemzés. Ady Endre: Margita élni akar című poemájában egy forradalmi modellel, egy „a történelemben gondolkodó prométheuszi ember” irodalmi ábrázolását mutatja be. Ady Endre: Sípja régi babonának című versének interpretálása a verselemzés remekműve: a lineáris és a strukturális verselemző mód dialektikus egységben történő alkalmazásával, a vers logikai-szemantikai és képi-zenei síkjának páratlanul gazdag, árnyalt kibontásával tudatosítja a költemény mondanivalóját.

A hazafiság és internacionalizmus című tanulmány irodalomtörténeti eszközökkel kifejtett argumentációjának is felfoghatjuk az — önmagában is helytálló — irodalmi tanulmányként is teljes Ady és a kurucos — szabadságharcos örökség című írást.

A Nemzeti és nemzetközi a mai kultúrában című írásában (Felszólalás a Szovjetunió megalakulásának 50. évfordulója alkalmából tartott nemzetközi tudományos konferencián) már körvonalazódtak azok az alapelvek, amelyek szerint a Hazafiság és internacionalizmusban nyernek mai gondolataink teljes és történeti szemléletű kibontást.

Szól az MSZMP következetes, kétféle ideológiai harcáról mind a nacionalizmus, mind a nemzeti nihilizmus ellen. Rámutatott a nacionalizmus és a nemzeti nihilizmus közös gyökerére, a burzsoá egizmusra és szembeállította ezzel a szocialista hazafiság és internacionalizmus morális alapját, a kollektivitás érzését, a szocialista felelősségérzetet.

Móricz öröksége és a korszerű elkötelezettség címmel az 1972. októberében megrendezett debreceni irodalmi napokon elhangzott előadásának szövegében pedig már a Mindennapok forradalmisága néhány motívumát láthatjuk, alapgondolatával találkozunk.

Király István tanulmánykötete együttgondolkodásra készítő, alkotó, elvszerű vitára ösztönző, előrelépést segítő-sürgető alkotás; felelősségteljes hozzászólás társadalmi és kulturális életünk aktuális kérdésehez.

Szalánczay György

való utalást olyan — e recenzióval is ajánlott — olvasmányok esetében, amelyek témájuk, tartalmuk szerint közvetlenül kapcsolódnak a közművelődés-politikához gyakorlati vagy éppen elméleti megközelítésben, s e jellegükből eredően részt vállalnak a társadalmi tudat, a közgondolkodás, a közizlés vagy az úgynevezett kultúrfilozófiai szemlélet formálásának folyamatából. Az alábbiakban a Kossuth Könyvkiadó gondozásában 1974-ben megjelent ilyen könyvek — Aczél György: *Szocialista kultúra — közösségi ember*; Hermann István: *A mai kultúra problémái*; Szerdahelyi István: *A mindennapi élet esztétikája*; *Izlés és kultúra (Tanulmánykötet Szerdahelyi István szerkesztésében)* — néhány összecsengő sajátosságát kiemelve kívánjuk igazolni a szerzők szándékbeli közelségét, a közművelődés-politikai határozat szellemének jelenlétét a sorok között, ezért sok, egyébként fontos — a mű karaktere, mondanivalója szempontjából pedig éppenséggel fő kérdésnek tetsző — gondolat nyomon követésétől, bemutatásától eltekintünk.

Aczél György és Hermann István könyvét egyebek között az a felfogás rokonítja, hogy mindketten, más-más megközelítésben — eszmei-politikai, illetve filozófiai — ugyan, de ahhoz a konklúzióhoz jutnak el, hogy a szocializmusnak lényegi tendenciája a tágabban értelemezett kulturális fejlődés alapként, feltételként s egyszersmind „korparancsként” való tételése. „Feladataink megoldása megköveteli a magasabb kulturáltságot, és helyzetünk nemcsak lehetővé, hanem szüksé-

gessé is teszi, hogy a társadalomban végbemenő átalakulás — nagyobb és kisebb közösségek közvetítésével — mindinkább szocialistává alakítsa a családok, az egyének életfelfogását, életformáját is... Nem utolsósorban a közművelődésben, az emberek tevékeny művelődésén múlik, hogy a fejlettebb termelés, a magasabb élet színvonal egyúttal azt is eredményezze, hogy mind szélesebb körben és mind gyorsabban bontakozhat ki az értelmes, szabad, harmonikus emberi élet és a közösségi életforma... A szocializmus tudatosan valósl meg, és éppen ez az ún. „fogyasztói szemlélet” egyetlen hatékony ellenszere.” E sorokra szinte rimelnek Hermann István gondolatai, amelyekben kifejti, hogy a fogyasztás a szocializmusban is lényeges eleme az életszínvonalnak. „de a fogyasztás nem önmagáért való fogyasztás, hanem sokkal inkább eszköz arra, hogy a szabad idő formális mennyiségét az ember egyre tartalmasabban töltsse ki, képességeit kifejlessze, sokoldalúvá tegye önmagát... A kultúra nem a következő láncszem egy taktikai értelemben, hanem a szocializmus számára a következő terveket meghaladó szocializmus valóságos fejlődését jelentő kérdés”.

Ezen kiemelésekben immanens módon fellelhető az a — közművelődés-politikai határozatot is átszövő — gondolat, hogy a szocialista kultúra helyét, funkcióit keresendő, a társadalmi egészéből, úgymond totalitásból kell kiindulnunk a kultúra és a politika, a kultúra és a gazdaság dialektikus összhangjának figyelembevételével. „Ennek a dialektikának a felismeré-

se legelsősorban és legközvetlenebbül a munkásosztály érdeke” — írja Hermann István, míg Aczél György könyvében — politikánk szerves következményeként — sok helyen szerepel vezérmotívumként a munkásművelődés kérdése. Így többek között utal a szerző a Központi Bizottság márciusi ülésének második határozatára, amelynek dokumentuma kimondta, hogy „a munkásosztály jelenleg társadalmunknak számbelileg is legnagyobb osztálya”, s „mint a társadalom vezető osztálya, felelősséget érez a társadalom valamennyi rétegének életkörülményeiért... A munkásosztály képzettségének, színvonalának emelkedése egyben új műveltségi igényeket is támaszt. A kulturális élet a munkásosztály fokozódó érdeklődéséről, alkotó erejéről tanúskodik.”

Hermann István könyvének alcíme (Kapitalista kultúra — szocialista kultúra) is jelzi a szerző szándékát: a két világhátrérend-szer kulturális viszonyainak összevetését. E gondolatmenet végkövetkeztetése, hogy a szocialista kultúra már most döntő fölényben van a kapitalista kultúrával szemben, és éppen a szocialista kultúra, az egész társadalom dinamikus fejlődése biztosítja a végső győzelmet. Aczél György is több tanulmányában, beszédében, külföldi lapoknak adott interjújában foglalkozik a szocialista kultúra emberi tartalmainak bizonyításával. Ezúttal mindössze egy motívumra, de talán a legfontosabbra hívjuk fel a figyelmet: a kultúra — az eddigi idézetekben és a könyv címében is szereplő — közösségi jellegének hangsúlyozására, mintegy ellenpólusaként annak a polgári tendenciának, amelynek — mint Hermann István elemzéséből kitűnik — szükségszerű velejárója az atomizálódás, az elidegenedés komplex jelensége.

Egyebek közt a közösségi ember fogalma teremti meg számunkra a kapcsolódás lehetőségét a további két könyv mondanójához: művészeti, esztétikai problémákhoz, az ízlés és kultúra összefüggéseire, hiszen — mint Hermann István írja, könyve „A művészet fejlődési lehetősége a szocializmusban” című fejezetében — „a szocialista társadalomban a művészet fejlődését nem lehet különválasztani a közönség művészi ízlésének fejlődésétől, esztétikai érzékének alakulásától. Ezért, ha ma a szocialista társadalomban még nem használjuk ki azokat az objektív lehetőségeket, amelyeket a szocializmus a művészet fejlődése számára nyújt, ez nem utolsósorban azért van, mert a művészet szocialista fejlődésének egyik előfeltétele az esztétikailag érzékeny és kulturált közönség demokratikus ítéllete, ízlésfejlődése stb.” E problémakör jelen van Aczél György előadói beszédében is, amelyet a Központi Bizottság márciusi ülésén tartott: „... a szocializmus magas színvonalú és állandóan fejlődő művészet és irodalom nélkül nem létezhet, nem épülhet, mint ahogyan a sokoldalú, fejlett szocialista ember sem képzelhető el irodalom és művészet, szocialista kultúra nélkül... Történelmünk során sohasem volt olyan reális lehetőség

mű és közönség, alkotás és befogadók tömeges találkozására, mint ma a szocializmusban... Ehhez hadd tegyem hozzá, hogy az ízlés kérdésében ugyan nem hozunk rendeleteket, de milliók ízlése a szocialista társadalomban közügy!”

Az *Ízlés és kultúra* című kötetben Szerdahelyi István az elmúlt évtized során az úgynevezett „ízlés-vitában” fogant 24 legjellemzőbb tanulmányt gyűjtötte egybe több szakterület és tudományág képviselőinek tollából, mintegy a termékeny eszmecsere összegzése s nem lezárása céljából. Az ízlés, mint ahogyan a többféle definícióból is kiderül, nem könnyen körülírható kategória, s terjedelme, kritériumai meglehetősen szubjektívnek tűnnek. A közművelődés szempontjából örömdetes, hogy a kötet tanulmányainak középpontjában álló esztétikai ízlés kérdéseiben summázhatók bizonyos irányelvek, amelyek lényegét Szerdahelyi István bevezető tanulmányában foglalta össze. Szerinte „a marxizmus alapelveinek az az álláspont felel meg, mely szerint azok a kritériumok, amelyek egy-egy jelenséget esztétikai minőségűvé, esztétikai tárggyá tesznek, függetlenek az egyes ember tudatától, s ebben az értelemben objektívek; objektívitásuk azonban társadalmi, amennyiben az esztétikum nem más, mint látható-hallható érzéki formában megjelenő társadalmi-emberi lényeg... Másfelől viszont a marxista szakirodalom egyáltalán nem tagadja, hogy az az élmény, amelyben az esztétikai tárgy tükröződik, szubjektív; hogy az élmény tárgyainak objektív esztétikai minőségeit felismeri, vagy félreismeri (és milyen mértékben teszi ezt) a befogadó, ez az ő személyes képességeinek, sőt nem kis mértékben pillanatnyi lelkiállapotának is függvénye.” E megközelítésben adekvátnak tűnik társadalmunk ízlésállapota, amelyet több tanulmány is jellemez más-más aspektusból, és levonható az következtetés, hogy az ízlés fejlesztése csak a társadalmi-emberi lényeg egészségének gazdagodásával, további alakításával érhető el.

Szerdahelyi István saját kötetében *A mindennapi élet esztétikájában* is egyik fő kérdésként elemzi a szocialista közizlés problémáit a kulturált emberi környezettel, magatartással való összefüggésben, s így kerül — meglehetősen szakjellege, esszéisztikus stílusa „ellenére” — közel aktuális művelődéspolitikai feladatainkhoz. Azokat az — alapvetően esztétikai jellegű — törvényeket, normákat, értékeket keresi, amelyek a szocialista társadalom mindennapjaiban érvényesek. Témánk szempontjából lényeges megállapításainak egyikét, — „hogy az autonóm művészet csak akkor tudja az emberi nem érdekeinek szemszögéből tükrözni a valóságot, ha az embert emberré tevő, el nem idegenedett munka, a társadalmi fejlődés e döntő ereje iránti vonzalmainkat fokozza” — a híres József Attila-törédék gondolattal — „dolgozni csak pontosan, szépen, ahogy a csillag megy az égen, úgy érdemes” — vezeti be, amely a művészeti absztrakció egyik szép példjaként mottója lehet

mindannak, amiről az említett könyvek szólnak.

Noha a Kossuth Könyvkiadó „hivatás-szerűen” foglalkozik a politikai, ideológiai irodalom megjelentetésével, terjeszti a marxizmus—leninizmus tudományos elméletét, mégis dicséretes az a kiadói gyakorlat, amely hozzájárul a politika egyes részterületein való alapos tájékozódáshoz, közvetlen vagy közvetett formában segíti az egyes párthatározatok értelmezését, végrehajtását. Meggyőződésünk ugyanis, hogy például a művelődés témakörében megjelentetett művek nemcsak a marxista elméletet gazdagítják, hanem jó szolgálatot tesznek a közművelődés gyakorlati feladatainak megvalósításában is.

Csongrády Béla

Nagy László Versben bujdosó

Ő az örök gyermek. Megejtő a gyermeki bája, ártatlan a tekintete, mosolya, mint ha nem is 1975-ben érné el élete fél évszázadát. Szűz arca gyermekséget és játékoságot takar. Ilyen lehetett évtizedekkel korábbi, hivatalos gyermekkorában, a felsőiskolai kiskönyhában báva csutkalovaival, cirokhegedűjével és a hatalmas állat, a remek mán iránti tiszteletével. S ma is csak játszik, telve érintetlen, tiszta érzésekkel, körülbástyázva vakmerő metaforák színes építőkockáival — és szívében félelem. Félelem a felnőttektől, a színlelő, kegyetlen és kiismerhetetlen világtól, a vacogató jégmezőktől és a hamis fényekkel, hívságos sugarakkal csalogató délszaktól.

S aki kézbe veszi (talán többször is, bibliásan) és falja szívének vérrrel és arannyal írt meséit, kicsit örömmel kapja föl fejét: íme, örök a gyermek, s örök a lelkiünkben róla őrzött kép. De mégis, mintha kamaszodott volna. Cirokhegedűjének már ismeri játékvoltát és a lovak iránti csodálatába már nem keveredik áhítat és fohász.

A *Versben bujdosó* költeményei és prózaversei már új Nagy Lászlót sejtetnek velünk. Ő, aki a galamb vagy a rántamávaló csirke véretől is elfordul, most fölmerészkedett egy dombtetőre, mint aki utálatlalt katonásdit játszik és már a szablyát is előrántotta. A szablyát, mely már nem játékkard, csak az pelyhedző állú még, aki a pengét villogtatja a napban.

Még bizonytalan, hogy mit tesz, mivé lesz, de már Balassival együtt vallja:

„Kell immár énekem csak jó ló, hamar agár,

Ifjak társasága, éles szablya, jó madár.”

Ady érezhette hozzá hasonlóan éneklő éneke válságát, midőn rádöbbsent, hogy Góg és Magóg fia ő, s történelmi származása kötelez, S ahogy ott áll, kivont szablyával, gyermeki mosollyal, egyszeriben elkezd növekedni, s megijedünk, milyen óriás ő. S meghökkenünk, mily gyermekien, de akaratosan szól a bibliai óriás:

„Szóljon a végszó a kufárlelkeknek, az adóvevőknek.

Már émelvítően becukrozva a nép, és alulról fölfele is csúsznak a romlasztó csókok. Látok én csillagra akasztva egy elárult ostort. Nekem Ady Endre ostora tetszik.”

Vagy a Krúdy emlékének szentelt Szindbádban írja:

„Ha neked emberi a mértéktartás, az igénytelenség, nekem emberi a magasra csavart láng.”

Persze, a dalt, szerelmet, a ló-metáforát nem teszi félre, hiszen nem teheti félre, hiszen szelíd lényéhez fájdalmasan hozzátartoznak. De a fájdalom már férfias fájdalom:

...a nyár is lezabáltan
nyikorog a szélben
furcsa aratás van
az én fejem a zsákban
apánk lobog a dombon
pedig eltemettük
rongyai dühével
apánk lobog a dombon”

(MADÁRIJESZTŐ)

Nem hurrázik, mint a rumszitta közkatonára roham előtt, vagy roham alatt, de csendben biztatja, ösztökéli önmagát, mint a HE-GYI BESZÉD-ben.

„Műveld a csodát, ne magyarázd
sehova kacsázik minden út
jobban tudjuk a jövőt a múltnál
válasszuk a villám jelenét
különböztetve tyúktetű-borzalom
fut föl a lábodon agyadig
hajad gyökeréig, mintha párban
láncolva lennének baromfióra
pedig ülünk a bazalthegyen”

Azt mondja más helyütt. A VÁROS IDÉZÉSE című alkotásában: „S míg ősszel az agyvérzéses hegyek felől közelített a bor karavánja a húshoz, földolgozott vérhez, összeállt bennem a mondat: Ez a világ megvénhedt. Szózatot intéztem a kirakat üvegénél a zsebórákhoz: Siessetek! Ujjam ösztökélte a toronyórákat: Siessetek! Hajamon, mint a hajnal, bársony diáksapkám kivirult. Címében a tölgyfa erővel zúgni kezdett. Régi diákok lelke, gályarabok izma megébredt e szimbólumban. Már hol vannak a velünk ballagó virágok? Elsápadva a lemondástól,

négy út közül választottam a miénket, járok azon, S már köpenyem nem is porból, de hamuból, mennydörgő sziták alatt.”

Őszinte, igaz, nem mimelt a ZASZLÓ játékosága, mégis minden játéka olyan, hogy csak komolyan szabad venni. Minden szó, tett, érzés, látomás a természet felnőttségében edződött, s bizony dörmögően emberi a MEDVEZSOLTÁR is, melyben játékoságának komolyságát szinte bevallja:

...s nem zokog csillagkép-testvéreire,
akik úri
ringlispilen ülnek mindig, s kezükben örök
nyalóka,
mert világnagy eperfán trónol, tünődik, ott
születel
édeni cukrot és vérenek ízét nem ismeri még,
mert neki intelem s rémlés mind csak üres
árnyék,
s csak árnyat öltöztet minden fekete
prófécia.”

De a nyílt színvallás, az önmaga szóló-gatása az adys nagy küzdelemre, az sem ritkaság a költő legújabb kötetében. A Petőfi születésnapjára írott költeményben (FÖLTAMADT PIROS CSIZMA) már úgy nyújtja hívó kezét a Génuszhoz, ahogyan ez, ő is keresi Sándort: „Hát nem szebb az újjászületés hó-alatti kárhozatunknál?”

„lélekzem a télben, fohászokodom
főtámadt piros csizma, csak zaklass
te irgalmatlan édes, te fényes
csikorogd széjjel a szívünk havát!”

Elgondolkoztató, hogy az életműben mi táplálja az örökké visszatérő „remek mén” metaforákat. Ifjúkori emlékek? A példaadó állat igavonó szerepe és az ezzel járó szomorú egyhangúság? Harci mezőkön vágóvázó arabs ménék dübörgése? A csillagos homlok, a fényes szőrüha? Vagy a költőnél a

ló a nagy szimbólum, egyedül és összességében a Természetet mintázza?

Lehet, hogy minden kérdésre „igen” a válasz?

„Lejtőn lefelé robognak a vas-rokonok nagy vasalt kocsik tolják maguk előtt a csa-csi-méretű lovacskákat.”

(ELSŐ ÖZVEGYSÉGEM)

„vagyok zengő kincs-fa
ostortól virágzom
termek zúzva, rúgva”

(TESTVÉREK FEHÉRBEN)

„Mének és jegenyék vágóhídja,
vad jelen, vad jövő hajtószíja,

forgószél-kosara porból fonva,
szép hajas fejekkel megrakodva,

tetézve mennyi lenyesett kézzel —
itt a legigazabb gárda vész el —”

(HARAG)

...borlódhat a két sörényes, de a mellkas,
de az ágyék tömör narancsa kibukkan,
untalanul új ajándék,
alázat, kevélység, fintor ebben a fénykörben
nem honos,
nem a félelem, nem a kín, itt az öröm az
ostoros...”

(KÉT SÖRÉNYES)

A legújabb kötetben, a kötet verseiben egy gyermekköltő bujdosik, pelyhedző állal és hófehér hajjal, madárka szívvel és kivont szablyával. Harcra készen. Újabb harcokra készen. Amint az eleve elrendeltetett: „És megtarthattam volna egy véres ballonkabátot. Harmincegy golyó ütötte át, de csak bőrért csípték a fiúnak, bizonyítva: létezik csoda is. Figyelmeztet: nem véletlenül maradsz élve, még sokat akar tőled a sors.”
Még sokat akar tőle a sors!

(Szépirodalmi, 1973.)

Lakos György

A város a hegyekbe megy

Sokan kerestük az ünnepi könyvhét kiadványai sorában a szovjet írók „legújabb” novelláskötetét, hiszen tíz éven át rendszeresen ez alkalommal jelent meg a szovjet próza legjavából válogatott gyűjtemény. Bármilyen legyen is az oka e kerek évtizedet megérett hagyomány megszűnésének, az csökkenti hiányérzetünket, hogy az elbeszélések helyett ezúttal riportokat, publicisztikai írásokat tartalmazó kötet került a népszerű könyvheti antológiák közé.

Nem véletlenül és talán nem is tévesen használtuk e helyen az antológia kifejezést, ami közismerten szépirodalmi jellegű írások gyűjteményét jelöli. Az orosz-magyar szótár szerint az „ocserk” többek között életszerű leírást, karcolatot stb., azaz sajátos irodalmi műfajt jelent; olyannyira sajátosat azonban, hogy az orosz irodalomban valamennyire jártasak is tudják, hogy — miután a magyar nyelvben nincs megfelelője e szónak — fordítás helyett célszerűbb az eredeti formulát használni ahhoz, hogy a fogalom igazi tartalmát, hangulatát kifejezhessük. Ha mégis rokonítani akarjuk a magyar irodalomban ismert műfajok valamelyikével, akkor talán a dokumentumpróza, az irodalmi riport, a szociográfia áll hozzá a legközelebb, tehát az olyan jellegű írások, amelyeket az „Írószemmel...” című, évről-évre megjelenő kötetekben olvashatunk. Noha a szociográfiai irodalom hazánkban is reneszánszát éli, — ami egyszerre mind azt jelenti, hogy gazdag hagyományban gyökerezik — mégsem jelent — és soha nem is jelentett — olyan karakterisztikus műfajt, mint az „ocserk” az orosz írók, illetve olvasók számára. Az ilyen típusú írásokból válogatott egy kötetnyit — a maga is szerzőként szereplő — Anatolij Zlobin, aki a Modern könyvtár sorozat 256. kötetének — Bronyiszlav Holopov írása után — „A város a hegyekbe megy” címet adta.

Gorkij — aki nemcsak a regény, az elbeszélés, hanem az „ocserk” klasszikusának is nevezhető — az „ocserk”-et olyan alkotásnak tartotta, amely a kutatás és az elbeszélés határán áll. Abban a tizen-négy írásban is, amelyet A. Zlobin a magyar olvasók számára zömmel folyóiratokból összegyűjtött, napjaink szovjet valóságának isme-

rete a művészi megjelenítés képességével párosul. A könyv mottója találóan fejezi ki az írások gondolati és hangulati egységét: „Dolgozni csak úgy lehet, ha az ember tudatában van annak, hogy jelentős munkát végez. Romantikussá kell tenni a dolgokat, máskülönben minden elsikkad. Mégiscsak az optimisták csinálnak mindent az életben.”

A sokszínű szovjet társadalmi munka- és ünnepnapjait, a huszadik század derekán a kor diktálta tempóban változó jellemeket, szokásokat konkrét tényekhez, eseményekhez kötötte, de nem száraz adatok tükrében, hanem meleg emberi hangon, nem túlradó, de mély érzelmi töltéssel, nem érzélgősen, hanem napjainkhoz „igazított” őszintén romantikus párosszal ábrázolják a szerzők. Azok az emberek érdeklik őket, akik Jurij Nagibin szavaival szólva „nem ejtették ámulatba kortársaikat sem valami nagy teljesítménnyel, sem a megfeszített akarat szülte csodával, sem héraklészi hőstettel, sem pedig világraszóló bűncselekményt nem követtek el; akik nem énekelnek úgy, akár a csalogány, nem ugranak akkorát, akár a szöcske; akik a háborúban közlegények voltak, békevilágban pedig észrevétlen dolgozók; akik végigálltak minden sort, mert nem élveztek kiváltságot az ínséges időkben; akik marhavagonokban utaztak, közös kórteremben vagy éppenséggel a kórház folyosóján feküdtek, és mindjárt a háború kitörésének napján csomagolni kezdtek a kenyérszájkukba.”

Egy évvel ezelőtt a „jubiláns” elbeszéléskötet bemutatása kapcsán tettük szavát, hogy az írásokból kevés információt kapunk napjaink szovjet társadalmi valóságáról, a szovjet emberek aktuális problémáiról, érzés- és gondolatvilágukról. Ez a kötet az „ocserk” sajátos eszközeivel éppen ezt az adósságot látszik törleszteni. Azt nem tudjuk meg az írásokból, hogy hogyan él ma a szovjet ember, hiszen ez a kérdés látszategyszerűsége ellenére rendkívül elvont, s éppen ezért nem válaszolható meg tisztes ennyi írás, hiteles politikai információk, de még személyes élmények alapján sem. Azt viszont megismerjük, hogy milyen ma egy „újszerűen-hagyományos” volgodai lakodalom; hogyan alakult ki Jakov Fjodorovics Uszkov éttermi felszolgáló életfilozófiája a falusi gyermekek nélkülözése,

a vendéglősnél töltött korántsem rózsás inaséveken, világháborún, német fogságon és sok más viszontagságon át; hogyan hívják ma magukhoz Zangezur hegyi falvai a várost, amely Örményországban mindenekelőtt Jerevánt jelenti; megtudjuk, mit jelent tizenkilenc nap, öt óra és harminchét perc alatt megtenni a kolimai útvonalat, amely háromezer kilométernyi hegy és folyó, hajó és rév, fehér tundra és fekete erdő, szélvihar és hórengeteg; megismerjük, hogyan élnek, gondolkodnak, szeretnek a Leningrád sugárút ifjú építői, hogyan nő ki egyetlen éjszaka húsz új sátor a földből a meglevők mellé; szó esik számítógépekről, automatizálási módszerekről, a legjobb írás azonban ugyancsak emberhez kötődik: Anatolij Sztjepanovics Konovalovot „a magasépítőt” mutatja be, aki brigádjával többek között a szokolnyiki korcsolyapálya, a Kongresszusi Palota és a Rosszija Szálló acélszerkezetét építette. Az írás — amely egyébként egy dokumentumregény részlete — szerzőjét, Anatolij Mednyikovot a munkásélet változásai érdeklik, azt keresi mi benne az új, mennyiben hatottak rá a hagyományok.

„Néha arra gondolok, — írja — vajon nem kellene-e azoknak a fiúknak, lányoknak, iskolás gyerekeknek — vagy a papájuknak, mamájuknak — akik a Rosszija Szállóhoz tartozó háromemezes férőhelyes filmszínház boltives előcsarnokába vagy nagytermébe bemennek, nem kellene-e legalább valamicskét tudniuk azokról, akik építették, és arról, hogyan készült ez a szép épület? Nem vál-

Olvasónapló III.

(*Koromvirágok*). Felvilágosult időkben, immár kétszáz éve is lassan, Goethe — ki előbb Herder híve volt az *Énekek éneke* megítélésében, s dalkoszorúnak szerette azt — drámát kezdett sejdíteni az élő latinság utolsó ajándékában, a szerelmi költészet e fűszeres csodájában. Látomásokból, egymásnak felelő kórusok zengéseiből, királyi szózatból, megejtő csábításokból, völegény és menyasszony érzelmeinek és érzékeinek szikrázásából egybeszótt drámát. Emberi viadalt.

Színpadon, megelevenedve, nem elképzelhető. Színjátékot: álmainkban elsistergőt.

Később elavult Goethe felfogása. S a Faustot sem tartjuk ma drámának. Mert eljátszani nincs megfelelő színpadunk.

Kiss Anna talán olvasta az *Énekek énekét*. Talán nem. Talán ismeri a drámatörténet formatanát. Talán nem.

Költeményei drámák. Ha nem is illeszthetők egyetlen kanonizált dramaturgia szabályrendszerébe sem. Ha nincs is színpad, amelyen megelevenedhetnek.

S ha tudatosan, ha öntudatlanul, de elődöket a csillagjósok, a buja maszkokat öltők, a varázsos mellébeszélők, az éjszakába dobokat pergetők, a medveéneket zengők között keres. A csillagok sivatagában, ahol állunk — itt éled az *Énekek éneke* verszenéje, még az első kötetben, a Fabábuban. Most a Feketegyűrűben sivatagvilágokat és csillagreményeket kapcsol egybe. Itt születik a dráma.

Nem csupán a kutyák fejében jönnek-mennek a képek itt, de megindul a világ: elbitangolt vagonok jönnek teli sapkarózsával; madárijesztők, almácsósók, hegyek énekelnek; felelnek egymással a lámpavirágok, mesteremberek, beszélni tudó varjak; fabábu vitatkozik a széllal, kerítőnő csivitel és bujtogat: *'ne csak viseljétek a reménység színeit; táltosbika vallja: aki egyszer csillagra éhül, nem akar lejönni az égről.*

De A városban: Az éneket visszafújja a szél, valamennyien kormosak vagyunk.

Igen, kormosak vagyunk.

De az arccal a tengernek feszülök még indulattal énekeltek, csillagsivatagokban csillagvonzásokért jajongtak, s letörölték arcukról a kormot.

Kiss Anna lámpavirágai, fabábui, kásahegyet harapó semmiéletűi, küldöncei, kertészei, rétilámpásai, madárijesztői, szekeres emberei, énekszóval zengő hegyei beletörődtek abba: kormos az arcuk.

Nem örülnek ennek. Csak nincs erejük arcukat letörölni: megszokták a kormot.

S varázslatokba, múltidéző dobszólamokba, máglyás énekekbe, sámándalokba, tárgyakat elevenítő szóviadalokba, boszorkány-

tunk-e túlságosan közömbössé a munka iránt, természetesnek tartva mindent, amit a munka teremt, nemigen törődve magával a folyamattal, a munka dinamizmusával, egyes termelési helyzetek — drámaiságával, ha úgy tetszik?! És miért vetjük oda időnként olyan könnyedén a lekicsinylő „termelési beszámoló” titulust, amikor valaki megkockáztatja, hogy a munkafolyamatról írjon — mintha ez nem lenne elválaszthatatlan, szoros kapcsolatban a munkásember akaraterejével, bátorságával, jellemével?

A kötet írásai arról győzik meg az olvasót, hogy a szocialista építés, tiszteletet parancsoló, világraszóló eredményei mögött mindennapi emberek sikerei, örömei, gondjai, kudarcái húzódnak meg és a társadalom magasabbrendűségéből adódóan természetesnek tűnő eredmények nagy erőfeszítéseket követelnek. Egyben közösek az írások különböző korú és rangú írói és szereplői: forradalmi optimizmus érzése, az emberi élet, a munka örök győzelmébe vetett hit ereje táplálja gondolkodásukat, magatartásukat.

Ezért volt érdemes a magyar olvasók számára is hozzáférhetővé tenni a legújabb — hat-nyolc éves — szovjet orosz „ocserk-irodalom” néhány kiemelkedő alkotását, s éppen ezért megérte volna sorozaton kívüli kötetként megjelentetni, mert így félt, hogy a modern könyvtár egyébként tetszetős „formaruhájába” öltöztetve nem elég figyelemkeltő a fűzött kötet tipográfiája. (Európa, 1974.)

Csongrády Béla

perlekedésbe, halottsiratóba menekülnek; a szerelem várába zárkoznak, onnan énekelnek.

Bübájos nóták e versek, andalító gúnyval szólnak, füstös varázslatok hangulatát idézik, népmesék zamatával zenélnek.

Csak a leszámolni akarás elszántsága hiányzik még e költészetből. Az ellenfélbe tövig döfött tör indulata.

Kiss Anna, ha bátor, s ha mer, sivatagokból csillagokig repülhet.

Ha felvértezve fűszeres mámorokkal tört vesz a kezébe.

X

(*Tengerének*) *Gonddul, gyönyörűvel nem gondol századunk, hát nem tudod, halandó, hogy mink itt meghalunk?*

Keserűen muzsikál Szécsi Margit vershegedője, de nem reménytelen éneket vijjog: *Csak az élt, aki szeretett./ Csak az létezett, akit láttak, kit a Szerelem Csillaga/ magára vállalt.*

A középkori himnuszok zsolozsmás szárnyalása ez, az Ave, maris stella, Tengernek csillaga, üdvözlégy feljajduló fohásza, a be nem teljesült élet könnyektől fényesedő tisztasága: *Tudod-e már, mi a sors, mi törí a kortyot ketté/ mi a SOHA—MINDÖRÖK-KÉ—/ Tenger, nem látlak többé.*

De belenyugodhat-e, míg él az ember, hogy nem látja többé a tengert?

Megszokhatók a tengerteljességet messzeziláló idők?

Káromkodhatunk, rázhatjuk az öklünk, üvölthetünk, sirhatunk is, de kihez kiáltunk, ha *Befagyott a tenger/ acélablak-kéken, pünkösdi napja nézi magát/ a halottas jégben?*

Láttam nemzedékem legjobb elméit az örület romjaiban — így a mai Amerika költő-prófétája: a pusztulás fájdalma ez, az újrakezdeni nem tudás világot szembeköpő keserűsége. Pusztulunk kell? Hát pusztuljunk piszkosan, fürdessük meg a félig tisztákat is a sárban, öklendjünk mocskot a még reménykedők arcába, dühödtséggel sirással rontsunk magunk körül, s ha már teremteni nem tudunk, legyünk nagyok a romlásban, gyávaságban, meghunyászkodásban — a szeméthyegyek feltornyozásában.

Szeressük tehetetlenül tehetetlen szívünket: elvesztettük a jelent, kihullott kezünkben a jövő.

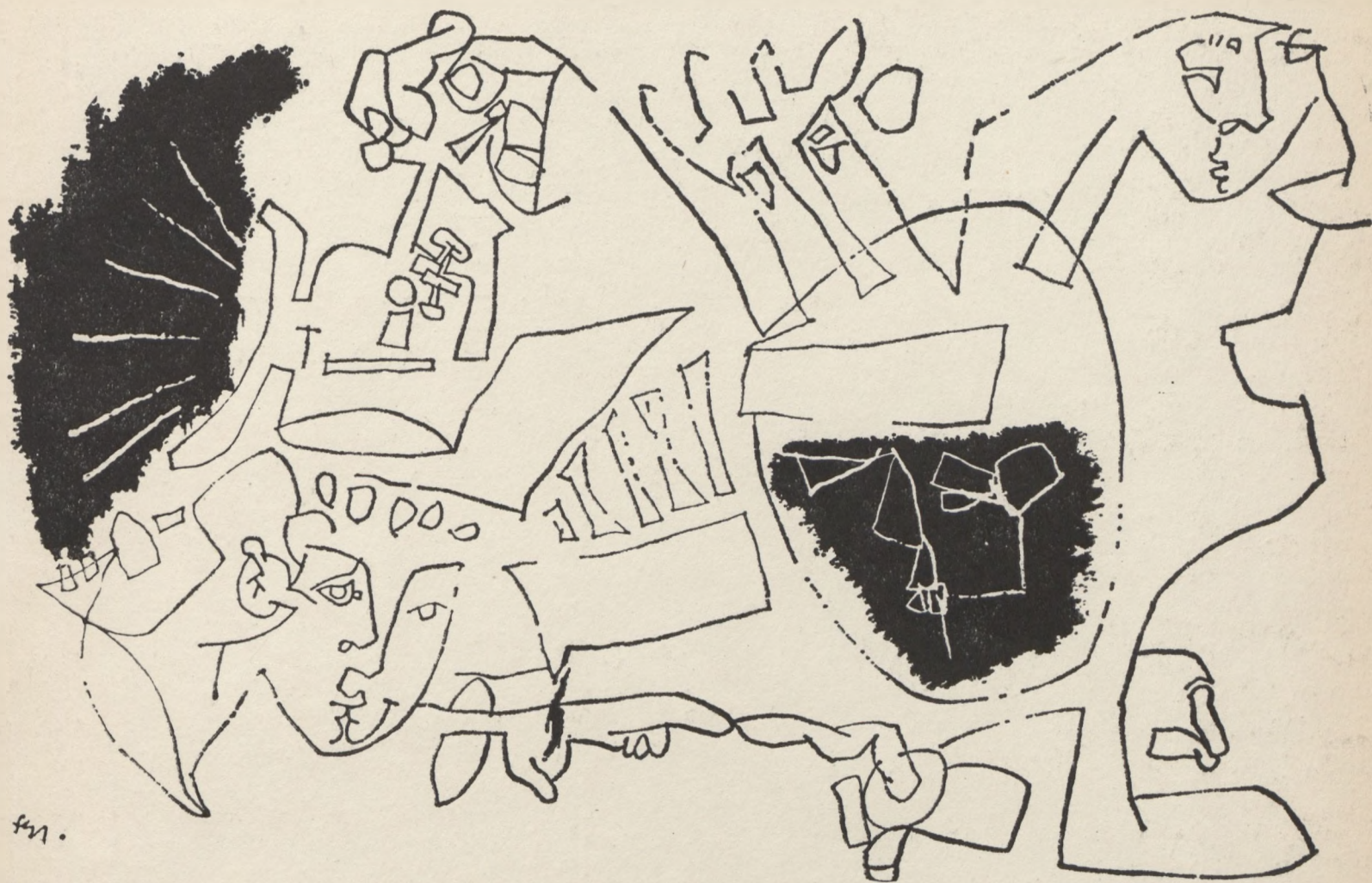
Szécsi Margit nem búcsúzik az eljövendőttől: övé a keserű jelen. *Láttam a lélek virradatát, mikor rejtőztem az éjbe.*

Nem menekül, csak rejtőzik az éjbe bánatot altató koromsötétbe, csillagokkal társalgó reménykedésbe. S tudja miért éleli őt az éjszaka: *imádni ifjúi magát mi tudtuk csak ifjan, s hiába a befelé fordított képek emléke a nem-kellő szeretet kötege az kísér bennünket az éjszakába!*

Mindannyian elindulunk egyszer az éjszakába, de ködből hulló hajnalunknak, naptűzte delünknek, a gyümölcsízű délutánnak, felhőkkel komoruló szürkületnek értelme akkor volt, ha koromsötétbe hullásunk előtt újra látjuk a hajnalcsillagot.

Szécsi Margit látja: fényesedik körülötte az éjszaka.

Szigethy Gábor

„Karancslejtős, 1944” Feledy Gyula kiállítása elé . . .

Egy művész életének megindító élménye lehet mindaz, ami része a világnak, hogy önkifejezésében valóra válthassa, a teremtés izgalmas, idillikus, vagy nem ritkán drámaisággal telített szféráit. Egy repedés a deszkapalánkon, az ereszen lecsüngő jégcsap, nádrengeteg tükörbe nézőn, egy soha nem felejthető arc, egy buszgatott emlék, csendélet, táj, mind-mind belesimul az alkotó ember életébe — hol hosszabb, hol kevesebb kihordási idővel. De az igazán nagy drámák, a felkiáltójelekké társadalmi igazságok tűzkohójában csiszolt figyelmeztetések, a hit és elkötelezettség igazságélménye csak ott fakadhat fel igazán, ahol az élmény az igaz alkotásra épített toronyból kondítja meg a harangot.

Feledy Gyulánál nem kell különösebb kutatómunkát végezni ahhoz, hogy felfedezhessük megtett útjában, a mélyről jövő, lejtaknák, tárnák szénfekete sűrűségéből indulás alkotó igézetét. Ezért válhatott élön-elevenen átsütő élményévé a karancslejtői bányászok gigászi küzdelme a teremtő anyag után a tékozló embertelenséggel — fasiznussal — szemben. A szén simogató gyémántcsillogását felváltotta a torkolattüzek gyilkoló villámlása,

a csillék zenéjét a fegyverzávarzatok félelmetes pokolhangjai.

Ahol az emberség besározódik, ott a történelem tanúkövei évszázadok múlva is megszólalnak, s az emberiség szégyenkezik!

Igy szólal meg Feledy művészete is; a történelmet faggatva, figyelmeztetőn, fajtája jussán és jogán! Nem holmi mondvacsinált politikai aktualitás, a művészet szélesebb holdudvarát megugató polgári helyezkedés ürügyén, hanem adekvát módon eddigi szókimondásával, mintegy kötelességből. Egy palóc falu bányászainak állítva emléket sorozatával. A népi ellenállás kis szigetén, ott van az egész történelem, a maga nagyságában; heorikus küzdelem megelevenedik a lapokon.

Feledy nagyszerű budapesti bemutatója után most a helyszín, a szűkebb „tethely” köszönheti a művészt. Akarva sem mondom, hogy a szűkebb haza, mert ez az alkotói tett mindenütt otthon lehet e világban, ahol magának vallja az emberiség a rózsás reggeleket, a félelemmel ma már nem csikorgó kapukat; ahol a szabadság a maga természetéből eredően simogatja a rendet, melyben mindenki teheti a magáét okosan, megfontoltan, türelmetlenül, ha kell, az égre írva, ha kell, gránitba vésvé.

A Feledy-lapok itt közölt reprodukciói csak részben a kiállítás anyagából tanú-

sítják azt az izgalmat, a műalkotást teremtést hevületét, elkötelezettségének súlyosságát, amit a „Karancslejtős 1944” kiállítás nyújt a tárlatlátogató számára.

Külön öröm és szerencse, hogy előzetesként bemutathatjuk — tárlatnyitás előtt — Feledy Gyulát; fájdalommal azok nevében is köszönhetjük, akik itt már nem lehetnek, mert volt „Karancslejtős, 1944”.

CZINKE FERENC

